

Ўзбекистонда маданий туризмни ривожлантириш масалалари

М.М.Дадажонова

Андижон

машинасозлик институти доценти,
иктисод фанлари номзоди

Аннотация: ушбу мақолада маданий туризм тушунчаси ва уни Ўзбекистонда туризм соҳасини ривожлантиришдаги аҳамияти ёритилган.Шунингдек, маданий туризмнинг бошқа туризм турларидан фарқ қилиниши жиҳатлари ҳақида таҳлилий маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: маданий туризм, рекреация туризм, эспансия, резидент, археология, этнография, туроператор, туризм инфратузилмаси.

Ҳозирги кунда миллий иқтисодиётга юқори даромад келтирадиган истиқболли тармоқлардан бири- бу туризмдир.Ўзбекистон туризм соҳасида улкан салоҳиятга эга бўлган давлат ҳисобланади. Республикализ Президенти Ш.М.Мирзиёев 2018 йилнинг 28 декабря Олий Мажлисга Мурожаатномасида " Туризмни ривожлантириш, соҳага инвестициялар жалб этиш, кадрлар салоҳиятини ошириш бўйича комплекс чоралар кўришимиз зарурлигини, республикамизда туризм кўпинча қадимий шаҳарларимиз, тарихий-маданий ёдгорликлар доирасида чекланиб келаётганини таъкидлаб" [1] ўтдилар.Шу жиҳатдан олиб қараганимизда Республикализда маданий туризм соҳанинг бошқа турларига қараганда кўпроқ ривожланганини ва уни амалий жиҳатдан тадқиқ этиш, келгусида истиқболли фаолиятини амалга оширишга қаратилган ёндашувларни белгилаб бериш шу куннинг долзарб вазифаси ҳисобланади.Негаки, туризмнинг бошқа турлари учун ўзига сарфланган маблағларнинг қоплаши қийинроқ- маданий туристик маҳсулот таклиф этилаётган вилоятларда эришилаётган рентабеллик кўрсатгичлари рекреация туризми таклиф этилаётган вилоятлардагига нисбатан йирикроқдир.Тошкент, Самарқанд, Бухоро, ва Хоразм каби маданий туризм ривожланган вилоятларнинг ҳар бирида туризм бўйича эришилаётган рентабеллик кўрсатгичлари чет элдан келаётган сайёҳлар ҳисобига кейинги йилларда сезиларли равишда ортди. Биргина 2018 йилда сайёҳлар сони 1,5 миллиондан-4 миллионга ортганлиги буни яққол кўрсатиб беради.Чунки, маданий туризмни ташкил этиш харажат-

лари рекреация туризмини ташкил этишдан кўра кам харажат талаб этади. Туризм борасида сўз юритилар экан, илмий муҳитда маданий туризмнинг бошқа туризм турларидан нимаси билан фарқ қилишини аниқ асослаб бериш масаласи кўтарилади. Шу сабабли, маданий туризмни махаллий шарт- шароитларни инобатга олган холда атрофлича ўрганиш шу куннинг долзарб вазифаси ҳисобланади.

Инсон ўшлигиданоқ туризмга қизиқа бошлайди. Масалан, Ўзбекистон шароитида ҳам аксарият болалар ўз дўстлари, синфдошлари ёки ота-оналари билан яқин атрофдаги маданий ёдгорликлар ва табиатнинг сўлим оромгоҳларига сайру- саёҳатлар уюштириб турадилар. Тоғу- тошлар ва денгиз бўйларига сайёҳатлар давомида ёшлар жисмонан чиниқиб, ўз билим ва кўникмаларини ривожлантирадилар. Катта ўшдагилар эса, бундай туристик фаолият давомида ўз меҳнат қобилияtlарини қайта тиклаб, маданий эҳтиёжларини қондирадилар.

Туризмнинг ўзи янги нотаниш жойларни очиш, ташқи муҳитдан ўзгаришлар излаш ва таассуротларни бошдан кечириш мақсадидаги интилишлардан келиб чиқсан бўлиб, ушбу атама дастлаб француз тилида қўлланила бошлаган. Туризм асосан, инсонларнинг кўнгил ёзиш, ҳордик чиқариб, дам олишга мўлжалланган хатти-ҳаракатларини ўз ичига олади.Бундан ташқари, туризмга

иш ҳамкорлари ва узоклардаги дўст-қариндошлар билан учрашиш кабилар кирса-да, амалга оширилаётган бундай саёҳатлар давомида хордик чиқаришдан воз кечилмайди.

Кўплаб қадимги юонон мутафаккирлари инсон тарбиясида саёҳатларнинг ўрни ва аҳамияти хақида фикрлар баён этишган. Арасту, Демокрит, Квинтелиан). Уларнинг фикрича, инсон тарбиясида табиатни ўрганишнинг аҳамияти катта, табиатни эса, фақатгина бевосита у билан муомала этганда ўрганиш мумкин. Саёҳатлар ўспириналарни чинктиради, дунёқарашини ривожлантиради, мустақил ҳаётга тайёрлайди, ўз ватанига мұхаббатини кучайтиради, уни ватан ҳимоясига ҳам жисмоний, ҳам рухий тайёрлайди, дунё кўрган киши доно бўлади.

Жан — Жак Руссо ўз назарияларида ("Табиатни англаш ва табиий хулқ меъёрларини қайта ишлашга интилиш") турситик саёҳатларнинг ёшларни соғлом ва ватанпарвар қилиб тарбиялашдаги аҳамиятини қайд этиб, сайёҳатларни тарбиянинг таркибий қисмларидан бири, деб санайди ҳамда шахсни шакллантиришга бошқа воситалар қаторида саёҳат мақсадларининг ҳам алоқасини очиб берди.

XX асрнинг бошларида Олмония, Дания ва Бельгия каби мамлакатларда " «Саёҳатчи ўқувчилар» ҳаракати пайдо бўлди. Унинг низомида ўсиб келаётган авлодни тарбиялашда оғир шароитли саёҳатлардан фойдаланиш кераклиги қайд этилган эди, Ўша даврдаги сиёсий вазиятни инобатга олган ҳолда ёшларга туристик машқларни ўргатган ҳолда улардан бўлажак аскарлар тайёрлаш мақсади кўзланган эди.

Кейинроқ ташкил этилган Жаҳон туристик ташкилоти (WTO, WORLD TOURIST ORGANIZATION) 1967 йили қуидаги шиори билан чиқди: «Туризм турли дин ва тариқатлар аъзолари, атеистлар ва диний қарашларга қизиқишиш танишиш билан ёндашадиган кишилар орасида янада самарали учрашув ва диалогларни таъминловчи жаҳон йўли».

Декмак, туризм инсоний қадриятларни ривожлантиради, шу сабабли уни физиология масалаларидан ташқари, шахс ва унинг ғурурини ривожлантиришдаги рекреацион қайта тикланиш омили сифатида ҳам кўриб чиқиш керак. Инсон тинч, осойишта, хотиржам ҳолатда тўлиқ ишонч билан сухбат юритиш имконияти мавжуд бўлган вазиятда эркинлик ва ҳаракатланишга бўлган эҳтиёжини қайта ҳис қиласди ва шахслараро ижобий муносабатлар ўрнатади. Туризм нафақат кундалик ҳаёт ва ишнинг бир хиллигини тўхтатиш учун мўлжалланган хордик чиқариш ва дам олиш, шунингдек, инсон ва атроф-муҳитнинг бирлигини таъминлаш тимсолидир.

WTOнинг Манилада имзоланган декларациясининг 21- моддасида қайд этилишича, туризмда рухий омиллар техник ва моддий омиллардан устун бўлиши керак. Бундай омилларга қуидагиларни киритиш мумкин: чегарасиз экспансия, маориф, инсон қадрининг улуғланиши учун шахс сифатида озод қилиш, ҳар бир маданиятнинг тақрорланмаслигини тан олиш ва ҳалқларнинг рухий меросини асраган ҳолда муносабатда бўлиш.

Туризмда маданий омиллар бошқа омиллардан устувор бўлиши лозим экан, маданий туризм деганда нималарни тушуниш лозимлигини англаб олиш мақсадга мувофиқдир. Маданий туризм деганда ўзга ҳалқларни (ўзга жойларда яшовчиларнинг) маданияти, тарихи, этнографияси, археологияси, фольклори ҳаёт тарзи билан билан қизиқувчи туристларнинг фбаолияти тушунилади. Маданий туризм мобайнида инсонлар ўзга ҳалқларнинг маданияти билан янада чуқурроқ танишиш мақсадида маҳаллий театрларга, миллий санъат ва ҳалқ ижодиёти намойиш этиладиган жойларга кўпроқ эътибор беришади. Баъзи туристлар маҳаллий аҳоли истиқомат қиласиган уйларга мөхмон сифатида буюришдан воз кечмайдилар. Буни резидентларнинг маданияти билан танишишнинг энг яхши усули, деб ҳисоблайдилар.

Жаҳон тажрибасидан маълумки, туристларнинг асосий мақсади-дунёни билиш, дунё ҳалқлари тарихи, маданий обидалари билан танишиш, уларни ўрганиш ва алоқаларни янада

мустаҳкамлашдир.

Мутахассисларнинг фикрича туризмдан мақсад-дунё маданиятини ўрганиш, ҳар хил минтақаларда яратилган инсоний қадриятлар, меъморий ёдгорликлар билан танишиш, улардан завқланиш, инсон яратган муъжизавий асарлардан, илҳомланиш, турли ҳалқлар маданиятини қиёсий ўрганиш; муқаддас диний зиёратгоҳларни кўриш, улардан руҳланиш, ибодатни бажо келтириш, инсоний бурчни адо этиш, ҳамда шулар орқали инсонлар орасидаги маданий-маърифий адокаларни янада ривожлантириш ва мустаҳкамлашдан иборат.

Маданий туризм ихлосмандлари туристик манзиллар аҳолиси тарихи (археология, этнография, ўлкашунослик), яшаш тарзи ва кун кечириш мухитининг шарт-шароитлари, миллий ҳунармадчилик санъати кабиларга катта қизиқиш билдиришар экан, бунда махаллий ҳаёт билан яқиндан танишиш истаги қанчалик кучли бўлишидан қатъий назар, бу танишиш қандайдир нокулайлик, қийинчилик ёки хавф-хатарни бошдан кечириш орқали амалга ошириладиган бўлса, бу холда саёҳлар ўзларининг бундай мақсадларидан воз кечиб кўя қоладилар.

Маданий туристларнинг баъзилари ўзларига ўхшаган бошқа саёҳлар гурухида саёҳат қилишни ёқтирса, бошқалари якка ўзлари ёки кичикроқ гуруҳларни афзал кўрадилар. Туристларнинг баъзилари ўз саёҳатларини ўзлари режалаштиришлари, яъни, қаочон қаерга бориш, у ерда қанча вақт тўхтаб туриш кабилар тўғрисида ўзлари мустақил қарор қабул қиласадилар. Улар факатгина махаллий аҳоли вакилларидан бирор бир гид-таржимонни вақтинчалик ёллашлари ҳам мумкин. Бошқа баъзи бир туристлар эса, саёҳат ташкилотчилигини тўлалигича тур ташкилотлари-туроператорларига ишониб топширадилар.

Хуллас, маданий туризм инсонларнинг ўзга ҳалқлар маданияти билан танишишга бўлган қизиқишлигига асосланади ва ҳар бир турист ўз эҳтиёжларини белгиланган талаблар орқали қондирилишини истайди.

Туристик эҳтиёж (талаб)ларни қондириш учун **биринчи навбатда** туристик ресурслар мавжуд бўлиши лозим. Ўзбекистонда маданий туризм талабларини қондирувчи ресурслар кўплаб топилади. Масалан, Юртимизда 7 минг 300 дан ортиқ маданий мерос обьектлари мавжуд ва уларнинг аксарияти ЮНЕСКО рўйхатига киритилган. Туристлар эътиборига таклиф этилаётган ёдгорликларнинг аксарияти XXII-XX асрларга мансуб бўлса, уларнинг орасида IX аср ёдгорликлари ҳам учраб туради. Бухоро шимоли ва шимоли-шарқда жойлашган Сармиш, Нурота тоғ тизмаларида, Сурхондарё вилоятида ибтидоий жамоа тузумига хос ёдгорликларни ҳам учратиш мумкин.

Шунингдек, кўплаб қадимий шаҳарлар қолдиқларида олиб борилган археология қазиши маъннишлари, табиий қўриқхоналаримизда кўпайтирилаётган

ноёб ҳайвонлар билан танишиш ҳам маданий туризм ихлосмандларида кўплаб таассуротлар қолдириши мумкин. Республикамиз хукумати ушбу салоҳиятларни инобатга олган холда кўплаб хайрли тадбирларни амалга оширмоқдаки, бу ишларнинг натижаси туризмнинг ривожланишига бевосита туртки бермоқда. Масалан, кўплаб диний-маданий зиёратгоҳларимиз капитал таъмир этилди ва буюк мутафаккирларимизнинг муборак юбилейлари нишонланди. (Ал-Бухорий, Абдухолик Гиждувоний, Баҳовуддин Нақшбандий, Ал-Мотуридий, Амир Темур ва бошқалар). Бухоро, Хива, Шахрисабз шаҳарларининг юбилейлари, "Алпомиш" достони юбилейини нишонлаш тадбирлари натижасида кўплаб ёдгорликларимиз янада равнақ топди.

Иккинчи навбатда, маданий туризмнинг ривожланиши учун (бошқа туризм турлари сингари) жозибадор ресурслар мавжуд бўлишининг ўзи етарли эмас. Яъни бундан ташқари, махаллий туристик инфратузилма ҳам етарли даражада ривожланган бўлиши лозим. Республикамизда туризм инфратузилмасини ривожлантириш мақсадида "Ўзбекистон ҳаво йўллари" Миллий Авиакомпанияси Марказий Осиёдаги энг яхши авиаташувчи ташкилотга айлантирилди. Тошкент-Бухоро темир йўл

йўналишининг хизмат даражаси кўтарилди. Тошкент-Самарқанд йўналишида шинам тезюарар поезд қатнови ишга туширилди. Тошкент-Самарқанд темир йўли бутунлай электрлаштирилиб "Афросиёб" поезди қатнови амалга оширилди.

Шунингдек, Тошкент, Самарқанд, Хоразм каби вилоятларда кўплаб янги замонавий меҳмонхоналар қуриб ишга туширилди ва қурилмоқда, кўпгина аэропортлар замонавийлаштирилди. Бундан ташқари Самарқанд вилоятидан Сурхондарёгача бўлган темир йўл тармоғи электрлаштирилди, Тошкент вилоятидан Қамчибек довони орқали Фарғона водийсига ўтувчи темир йўл қурилиши нихоясига етказилиши орқали водийнинг туристик имконияти ошиб бормоқда.

Учинчи навбатда, Ўзбекистон маданий туристик маҳсулотни ҳалқаро ва ички туристик бозорда ўтказиш бўйича аниқ мақсадга қаратилган тўғри маркетинг сиёсатини юрита оладиган мутахассис кадрларни тайёрлаш зарур. Чунки қўшни мамлакатлардан кўрсатилаётган кучли рақобат шароитида узоклардан келувчи туристларни туристик манзилгоҳларимизга жалб қилиш учун бизнинг турмаҳсулотимиз билан қизиқадиган истеъмолчиларни топиш, уларни ўлкамизда айнан нималар қизиқтириши ва бу қизиқиши қандай усулларда қондириш лозимлигини аниқлаш, ҳамда шунга мос тадбирларни амалга ошириш фақатгина туризм соҳасидан хабардор бўлган етук маркетинг мутахассисинингни қўлидан келиши мумкин. Бундай мутахассислар Тошкент Давлат Иқтисодиёт Университетида тайёрланмоқда.

Кўриниб турибдики, маданий туризм мамлакатимиз учун истиқболли саналган туризм турларидан биридир. Шу сабабли, уни ривожлантириш борасида изчил сиёсат юритилмоқда, туризм соҳасини ривожлантирувчи тадбирлар қўллаб-куватланмоқда. Оқилона юритилаётган туристик сиёсатни ўлкамизда янги яратилаётган туристик ташкилотларнинг сони кун сайн ошиб боришидан ҳам кўрсак бўлади.

Туризмни ривожлантиришда эътиборга олиниши лозим бўлган **яна бир жиҳат** — туристик ресурслардан келгуси авлод ҳам манфаат олиши учун уларни асраб- авайлаш ва сақлаб қолиш масаласи ўзининг долзарблиги билан ажralиб туради. Шуни инобатга олган ҳолда мамлакатимизда қурилаётган ҳар бир янги бино қурилиш услуби, дизайнни чет элдан келаётган саёҳларни ўзига тортадиган бўлиши лозим. Бу борада мамлакатимизда қад кўтараётган биноларнинг архитектура лойиҳаларининг ишлаб чиқилаётганлиги қуонарли ҳолdir. Шу билан бирга қайта таъмирланган машхур зиёратгоҳларимизда миллий қурилиш санъати анъаналарига содик қолинмоқда. Биргина "Зангига" зиёратгоҳида амалга оширилган ишлар намуна сифатида кўрсатилиши мумкин. Эндиғи масала хусусий сектор томонидан тарихий масканларимизда қурилаётган янги биноларда ҳам шу муҳит усулидан кескин фарқланишнинг олдини олишдан иборатdir.

Шунингдек, мамлакатимизда тарихий бинолар таъмирланаётганда унинг асл кўринишини сақлаб қолиш муҳимдир. Бунда қайта таъмирлаш баҳонасида бинонинг ташқи безакларини бутунлай кўчириб, бу безакларни янги қурилиш материаллари билан қайтадан яратиш бинонинг тарихий қадрини тушириб юбориши мумкин. Чунки, маданий туризм ихлосмандларини айнан маданий туристларни эски усуlda қурилган янги бино эмас, айнан эски бинонинг ўзи кўпроқ қизиқтиради. Шусабабли, таъмирлаш ишларини амалга оширганда, бу каби хатоларга йўл қўйилишининг олдини олиш мақсадга мувоғиқ деб ҳисоблаймиз.

Туристларни жалб ўтувчи табиий бойликларимизни сақлаб қолиш ҳам муҳим масаладир. Юртимизда бу борадаги ишлар давлат сиёсати даражасида ҳал этилаётганлиги таҳсинга сазовордир.

Шу билан бирга, мамлакатимизнинг бетакрор табиати, гўзал дам олиш зоналари имкониятларидан фойдаланиб, янги туристик йўналишлар очиш мумкин. Бу соҳага жаҳон

брендларини фаол жалб этган холда биз зиёрат туризми, экологик, маърифий, этнографик, гастрономик туризм ва бу соҳанинг бошқа тармоқларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратишимиш зарур. Бу борада давлат-хусусий шерикчилик муносабатларини қўллаш соҳани тараққий эттиришда кенг имкониятлар очишни ҳисобга олишимиз лозим.

Самарқанд, Бухоро, Тошкент шаҳарларидағи муқаддас қадамжолар ва ёдгорликларни зиёрат қилишдан иборат бўлган «кичик хаж» дастури доирасида ички туризм соҳасидаги катта имкониятларни ҳам тўлиқ ишга солишиш зарур деб ҳисоблаймиз.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, Ўзбекистонда маданий туризмни янада ривожантириш имкониятлари мавжуд бўлиб, унинг ривожланиши Ўзбекистоннинг ҳалқаро алоқалари ривожланишига ўз ҳиссасини қўшади.Ҳалқаро алоқаларнинг ривожланиши ҳалқимизни бошқа миллатлар билан янада яқинлаштиради, бу эса, ўзаро ҳамкорликни кучайтиради.Ўзаро ҳамкорликнинг кучайиши Ўзбекистонга кириб келаётган хорижий инвестицияларнинг янада ўсишига олиб келиши шак- шубҳасиздир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси 28.12.2018 й. Халқ сўзи газетаси, 2018 йил 29.12.
2. Александрова А.Ю. География туризма.Москва. КноРУС.2010
3. Ердавлетов С.Р. География туризма, история, теория, методы, практика. Алматы, 2000.

Дадажонова М.М.

Проблемы развития культурного туризма в Узбекистане

Аннотация: В данной статье рассматривается понятие культурного туризма и его значение в развитии культурного туризма в Узбекистане. А также отличия культурного туризма от других видов туризма.

Ключевые слова: культурный туризм, рекреационный туризм, эспансия, резидент, археология, этнография, туроператор, туристическая инфраструктура.

M.M. Dadajonova.

Issues of cultural tourism development in Uzbekistan

Abstract : This article covers the concept of cultural tourism and its importance in the development of cultural tourism in Uzbekistan. As well as the differences in cultural tourism from other tourism types.

Keywords: culturaturism, restoration tourism, espansiya, resident, archeology, ethnography, tour operator, tourist infrastructure